

ARTICVLVS IV.

Eloquentio Apta.

Apros erit Eloquio, si eo stylo rem conscriberit Orator quem res ipsa; quæ agitur, postulaverit; quia de stylo, & jusque oculo agendum est aliquid.

Quid sit Stylus, & quot uplex.

Stylus est Ratio, seu conformatio sermonis rei tractanda accommodata. Nam enim pro suo quicunque ingenio propriam descendit, scribendique formam induit, habetque (alijs enim amant strictum scribere, sicut alijs, alijs magnificè, alijs temperatè, & leviter, alijs argutè, &c.) qui ratiocentibz, ingenium ipsum suum sive conformare debet, sc. ut res ipsa, quæ versariunt, aptare.

Triplex est Stylus: Sublimis, Tenuis, Medius.

Sublimis Stylus is est, qui graves sententias, verba splendida, atque sonaria, circundatas periodos, & ad maiestatem compostas, nobiliores, ac vehementiores figurae usurpat; qui rem quæ parte illustrior est, dissimilatis ceteris, ostendit, exinde vehementiori eloquentia apparet, non incidentem proponit. Stylus hunc invenire potest Tumor; quod vix labororū iij, qui verba sexquipedalia, audaces, crebrasque translationes, ioflatas sententias, & grandis semper, verisque innotescens, quorum nihil est solidum, studient eloqui.

Iudicatur à magnificentia illa Alexandri ad Darij Legatos oratio: Nunciate Datio, gratiarum additionem apud hostem supervacuum esse: me, qua fecerim clementer. Et liberaliter, non amicitie eius tribuisse, sed naturæ meæ. Bellum cum captiuis, & seminis gerere non soles. Armatus sis, opereris, quem ederim. Corpitus ob tumorem Caius: Minime mirandum est, si Diana Ephesie templum conflagaret, quæ nocte natus est Alexander. Quippe Dea in ipso Olympia Matris Alexandri partu obstetricans laboribus, curisque distracta agnem non rauuit restinguere.

Tenuis Stylus est, qui maxime perspicuitatem amat;

Lib. I. Institutio IV.

133

et hores tamquam Figuras, ac Tropos verecundè usurpat: leonatis, argutissime moderatè utitur, adstricta dicendi ratione, suavibusq; periodis. Cavendum hic, ne pro tenuis simili sit Stylus, si nullus in verbis lepos, nulla in sententiis subtilitas, nulla etiam numeri ratio habeatur. Tomus nehi solutus, qui, sive articulis, sive circuitions, sive auctor, nec sibi ullo pecto coheret. Ut illud est: Socii nostricium belligerare nobiscum relent, prosectori ratiocinati essent, etiam atque etiam quod possent facere, siquidem sua sponte facient. Et non haberent hinc adjutores malos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia relant gerere. Fogiendus item Frigidus, & Paetulus, qui frigidis leporis, ineptas allusiones, luxuriantes descriptiones, & sine lucco, ac nervo sententiolas accupatur.

Ut si dices: Auromagis aurea oratio. Vel molliera verba capaces cum Meceonate: Femina cirro crispat, & labris columbat, incipiique suspirans, ut cervice laxa feratur.

Medius Stylus est, qui inter sublimem, ac tenuem incedit; verborum gravitatem, nimiam maiestatem sententiarum non admittit: amittitnam argutias, tropos, verborum jucundiorum apparatum, ornamenta denique omnian, quæ ad venustatem sermoni comparandam faciuntur. & Horatia a Cicerone dicitur. Io uero Argutiarum, & Acuminis cave, ne nimis cerebra ea sint, seu per vim adducta: facile enim est, ut, dum argutè plura dicere volumus, pleraque nimis frigide dicamus aut paenitentem.

Tripliçis Stylus fas.

Ie optimus Stylus est, non qui erat causa magnificè, sed qui maxime aptatus rei, de qua agitur. Quare praudia stylo sublimi, parvatenui, mediocria medio tra-

ctanda erunt.

Habenda est iuxta potissimum ratio ejus finis, quem vellet. Orator in uniusque orationis genere consequi: Sublimi enim Stylus maximè utitur ad inservendum, tenui ad encendum, medio ad delectandum: quare in una, eademque oratione poterit stylis ratio variari pro finis hujus tripliçis varietate.

80.

Sublimem stylam usurpat Cicero in omibus sereris orationibus, sed potissimum in Verrem, in Pisonem, pro Mitrone, in Catilin. 2. & Phil. 2. Teucom vero in Epistolis in Topicis, in libris de Inventione, & de Partitione, & in populis etiam orationibus, ac pro Quintilio, pro Flacco, pro Plancio. Medium demum in orati: pro Lege Man. pro Marcello, pro Archia, & in libris de Oratore ad Q. ter. uem, & de Claris Oratoribus.

De Stilo Laconico, & Asatico.

Stylus Laconicus a Laconibus, sive Lacedemoniis dicitur, qui cum stylum admodum maximè est ascenditatio, non perterritus, sed acuta, que multa paucis concludunt. Ita Alexander laudavit Parmentio, ut intret cum Mario pacem, accepta in uxore: ejus filia cum decem milibus cibentur. & dimidia parte Asiz, dicentesque laconice: Ego vero acciperem, Si Alexander essem. Laconice etiam respondit: Et ego, Si Parmentio essem. Laudantur quoque, quis Cesar, viro Pharnace Ponti Rege, ad Senatum litteras dedidit. Veni, Vidi, Vici.

Stylus Asaticus ab Asiz populis dictus, qui stylum hunc in deliciis habebant, is est, qui multa verborum profusione pauca dicit. Stylus iste Historiis accomodatus, sapientibus omnino non placet. Tu, si me audis, passim stylo Medio utere cum Ciceroe, cum Cicerone, inquam, ut ceteros omnes prætermissam; nunquam Asatico, raro Laconico modo obsecrus ne sis, ac dictis tantum, minime ve quibuldam gravioribus relevetur.

CAPUT IV.

De Memoria.

DE Memorie, hac qua stare dignitas Oratoris, visque orationis nos potest, tantum juvat dicere, qua memoriæ expediens, quibus artis subditijs, & adjuvaris possitis & augemis. Et hoc invenimus in libro orationis, in libro de REm

1. Rem memorie mandandam prius totam percire soe, atque intelligere, id quod possit, ut ad memoriam ferent; cum per partes addiscito, non tamen nimis exigua.

2. Nam huic labori navare operam praefat; praeterea cum ante locum res occursumque sic percepit, Praeterea eis locis ab interventoribus vacuus, & in quo nihil spectatu digorum oculos, menteque distractus, distractus, qua lemel vides, non comunitare.

3. Cum addiscenda oratio erit longior, primum distingueenda est in partes, in quārum hogalis quid dicitur, summatim scias. Tum ad scripti oram apponatur aliquæ vox, quæ memoriam extinet: ut vocem haec Prelatum, si de pugna dicas, Navem, si de navigatione. Ac si quis locus memoria facile exdat, ibi maxime notandum aliam apponito.

4. Tacite primum, deinde submissa voce, cum vero jam tenere incipis, clariore, ac tunc sine gestu recitato.

5. Denique una, & maxima memoria ait esse exercitatio, nam si excolator quotidie, augescet, confirmabiturque sive id negligatur, deficiet secundum, & indies reddetur invictior.

CAPUT V.

De Pronuntiatione.

Quanti habenda sit Pronuntiatio, inde colligas, quod summum etiam Oratores a pravo Gestu, voceque contemnuntur; minis autem dilecti eloquentia fructum, palmarumque ferunt actionis dignitate. De Voce itaque, ac Gestu, quibus ea continetur, iam dieci. Et quodnam sapientia memoria non dicitur, quod tamen scriptum exhibetur, tyronum gratia de iuncti punctione aliquid addo.

ARTICVLVS I.

de Voce.

Vocis virtus sunt à natura, quod aspera sit, quod dura, quod titubans, quod purissima exillis, aut diuersa

136 Rhetoricarum Institutionum

teuis. Quæ vixit, ut dñsi. ille sit extirpate, iamen corrigi, ac magis certe possunt ieducti. Ut de Demostheni tri-
tua feritur, calculis ori insertis litteram Rh. quam li-
gaz morbo non poterat, profecte potuisse. Ab incertis autem
vixit primus est fadissimum *Cantus*, quoniam
quidam est subtilans in incisionibus orationis, ac preser-
vit in fine clausulæ. Alterum, quod auditores vocat,
examinate dicentem, est *Monotonia*, sive unius semper
reoris vox sine gratissima, prout res sunt, que dicuntur,
varicata. Tertiū est muliebris quædam fractio, & quæ
doque flebilis ululatus, quibus pronuntiatio tota cor-
sumpitur, ac nihilo magis officiatur persuasione.

Oportet inaque, Orator vocat se, & siquo vocis à
naturæ vitio laborat, ne naturæ cedat, ne difficultati sue
cumbat, nec parcat diligentia; & quād posuit optimè,
vocem flectat, ac moderetur.

Cantus, credo, nullus erit, si familiare colloquium
instituerit se, cum oraverit, repaterit, atque ita rōm legi
studeat, ut si cum amico colloqueretur. Tunc si moralis
nullas faciat, nisi quas incisio ipsa orationis postulat,
has autem non prætermitat.

Monotonia vero cavebitur, si eorum, que dicit, sen-
sum propositus animadvertes, quid summissa, ac leniter, quid
festivè, quid atrociter, quid flebiliter, quid elatè, quid
concentatius dicendum sit, videat. Præstat enim naturam
sequi, qua duc, alia objurgamus voce, alia adulamus;
alii festiva, alii tristia commemorare in quotidiano etiam
sermone soliti sumus.

Pro varijs itaque orationis partibus temperanda vox
est. Exordium summissam, ac verecundam postulat; nisi
forte sit ex abrupto. In Narrationibus familiaris debet
esse, & aperta. In Contentione sit acerius, & vehementius.
In Peroratione sit exaltior, ut dicit se causa bonitate ostendat
Orator, & tota ad affectus, qui exprimuntur, accom-
modata.

Decet enim iraequidam acuta vox, & iacitata, eis

goz

Liber I. Institutione IV.

137

nonita clamosa, qua delicasia aures offendat; dolorosa,
miserationem que levibolis, & interrupta metu demissa,
habitanque: syndactylum, binarios, & pugnacipe; latrinxym
estuta, leonis, & hilariata. Sed hæc adhuc leges oportet
obtemperare. 1. ne simul ac dicendum possit, in verba eti-
mpar Orator; ne se ut ferociam contumaciam aversentur; sed
tanquam per te colligat, & ad dicendum compaginat. 2. pro
amplitudine loci, & auditorum multitudine vel inten-
sudatur vox, vel remittatur. At neq; ascendat ad supremum
ne sonde tota decessat, neque ad imum descendat, ne
vixit quo habeat. 3. ne sit præcepit, ne velox, sed antecula-
te, & distinetè pronuntiatur: ne extremas syllabas absolu-
beat. Tunc etiam per intervalla interpolationibus debet
apud coepit, ut & vox ipsa rectetur, & auditoribus eos
gitanti spatiū aliquod relinquitur. 4. stolidia ne sit pro-
nuntiatio, eos indigat affectus Orator, quos exprimit in dis-
cendendo, & ordine, ut in intervallis interpolationibus mis-
sas sint leuæ.

ARTICULUS II.

De Cœlo,

Gestus est quædam corporis eloquentia, sive corporis
totus in dicendo motus, & conformatio. De quo leges
quædam sunt, quas sequi oportebit.

1. Nihil hinc Gello dilectorum, nihil scenicum, aut dis-
solutum nimis, quod histrionem portus, quam oratori
amissionem referat; nihil affectare exquisitum, aut effe-
minatum; nihil demum rusticum, vel agrestis; sed pro aſſe
ſectuum varietate varietur, oratoria gravitate copiosus.

2. Sit complicito ita corpore Orator, ut neq; de xiro idem
neque histrionum pendeat, sed rectus: viriliterque in lateri-
rum quadam iustitio pio reatum varietate regat secula.

3. Corpus vehementius non agiter, incompositis come-
motionibus neque hunc illuc ineptè curuet: sit vero pro-
plus, quædam, sedear, diffinita, etiamque ut sit auctoritate.

4. Caput erctum portus, ac celsum, quam in aliquo
partem contingenter deflexum habeat, nisi aut in exterior, aut
convenienter, aut indigentio, &c. leviter illud in partem
aliquam aliquando inclinet.

S.

5. Vul-

5. Vultus eos affectus, quos exprimit Oratio, omnino induat ita, ut tanquam in imagine Oratoris animus inspiciatur in uestitu.

6. Oculos leniter in auditores converteat, non fixo tamen in aliquem obtutu, sed circunductorat exprimant oculi etiā dicentis affectus: quod, qua arte has, docuit quemque natura: sic demissi oculi modestiam indicant, aversi odium, velfistidium, clausi meditantes animam producunt, clavis in celum orantem, &c.

7. Gestus magnus in prima Orationis periodo locum non habet; reliquum Orationis ille comiteret; non tamen ita, ut singulis quibusq; verbis Gestus suus addatur, iostar Historionem, quorum cunctis nibil penè effari, quia varius statim Gestus apponuntur. Ut itaque oratorum gravitati consulatur, nonnulla dicuntur aliquando sine manuum motu, pluta ita cum illo conjugantur, ut Gestus secum exprimens, quod potissimum in eo membro significatur in longum protractus, una cum membris, vel etiam cum periodo absolutatur.

8. Dextera potissimum uti oportet: qua agente, sive Ata vel pulpito adhæreat, vel pectori. Quodsi res vehementior ita postulaverit, accedat finitima comos, & admixta dextera. Sola sinistra nunquam adhibetur.

9. Motus dextera hic sit usus. Qui de se vel suis dicit manum pectori admovet: si de his, qui adsunt, illos dexterā indicet: siquid designat, indice faciat: si de superosis sermo est, manum temperat attollat: si de inferioris, vel terrenis, manum demittat: si indicet silentium, manum extendet, vel ori admovet: si admiratur, extentam manum attollat, &c.

10. Gestus manum aptè à sinistro latere incipit, in dextero depositur: nunquam tamen capitis alicuius diem excedat manus, nisi in summis affectibus; neque faciem unquam operiet.

11. Cum verbis, quivis Gestus cohæreat: se enim detinendum daret Orator, qui, dum excludit appellat, designat et terram;

12. In universum hoc de Gestu, motoque corporis dici potest, ut nihil in eo sit, quod prætentio offendat obvius, vel quod minus cum te cohæreat, quam exprimitus.

ARTICVLVS III.

De Interpunctione.

I Nterpunctio est *Vsus* in scribendo eorum notaram, que littere non sunt: ut Punctum, Comma, Seo, et alijs, Virgula, Interrogatio, &c. Has notas non omnes, & si sapientiores speciaveris, ex quæ usurpant: quare hic quas certiores arbitror, leges Interpunctionis propono.

1. Periodus qualibet litera maiuscula inchoatur, puncto vero concluditur.

2. Membrum à membro per coma, & punctum secessit. Quodsi membrum antecedens scilicet ita perfecte absolvit, ut puncto poscerit concludi, Orator tamen partem alteram addit, quæ antecedentem pertineat, aut si membratum loquimus, duo puncta solent adhiberi. Vt: *Immoderata potius, Cetera vibratio in homine etiam robustissimo ritus opprimit: quandoquidem non est stomacho tanta vis, ut quidquid intromiseris, concoquat.*

3. Incisum ab iaciso, solo interposito comate, separatur: quia & minora quædam membra, quæ à consequentibus magis dependent, solo comate concreta sunt. Vt: *Quæ Civitas: unquam tam tenuis, que tam parva insula fuit, que non portus suos, Cetera agros, Cetera aliquam partem regionis maritima per se ipsa desenderet?*

4. Nomina propria, vel experimentis dignitatem alio quam grandem, luctu majuscula inchoantur. Similiter eum alterius verba referimus, eorum prima litera ut maiuscula.

5. Cum interrogamus, interrogandi nota in fine ponatur, linea in flexa, puncto suppositio. Vt: *An pietas tuus maior, quam Gracchus? an confitum? an autoritas? Per certa cù admirarum, in fine nota sit admirationis, seu punctus, cui recta linea superadditur. Vt: O nequissimi hominis rapacitatem impudentissimam!*

6. Notam illam, quæ respondet accentui gravi. Cratōrum & vñlgō. vocis accensus, super postremam eorum adverbiorum vocalēm additāgus, quæ si hōc ea essent, aliam significacionem induerent. Ut *Male*, *Quād*, *Modo*, *Profecto*. Causa etiam nomināti pātīj; ac Latini, qui pro alijs habent possunt, accentū notantur. Ut *Musīa*, *Senſūs*, *Causa*, *dīclīa*.

7. Quoties sententiam aliquam omnino diversam in medium consicimus periodum, Parenthesēs ēt; ac duobus majusculis semicirculariis sile annuo aspicientibus concluditur. Ut: *At videamus (ut omittam longinqua) agm̄ p̄faneſtūm à pācēs possideri.*

8. Apostrophe rābi Latinī scriptrōes utuntur. Est autem hōta linea rejecta, quæ exprimitur per semicirculum aversum. Tertia ultimam vocis literam possum. Ut: *Audīm*, *Vidēm*, *Opus*, pro *Audīsne* & *Vidēsne*? *Opus est*?

ARTICVLVS IV.

De rectā syllabarūm Divisione.

AD rectē scribendum plurimū intercidit recta syllabarūm divisione, quæ in hoc sita est, ut ex consonantib; quæ duas sater vocales intercedunt, eas antecedēti vocali attribuamus, quæ ad illam pertinent, quæ vero ad illam non pertinent, cōsequenti: cū enim aliquando linea ad oram paginæ deductā totā dictiōnē non capiat, dividere hanc oportet, salva tamē syllabarūm integritatē; sc̄tque in hac priori linea eas syllabas ejus dictiōnis scribere, quæ illa capiunt, reliquæ vero posteriorem lineam iōchoare. Ne in hac divisione peccatares leges servatas velis.

1. In vocib; compōsitus præpositiōeas ratiōnē sibi consonantes adsciscit, quæ anteā habebat; sive uocā illa sit, sive plures; quare sic divide voces istas: *Ab-eo*, *ab-i*, *cedo*, *ab-cedo*, *ab-undo*, *ad-oro*, *ad-scribo*, *de-spero*, *dis-puto*, *ex-oro*, *ob-struō*, *re-spiro*, *trans-mitto*, *us-piam*. Etia Gracis: *ex-odas*, *is-agone*, *pros-oda*, *sin-agogas*, *syn-odus*. Sic etiam: *gr̄a-sp̄ex*; quia pars ejus posterior est à spectando; & *abs-*

*abs*temias, quia pars posterior est à tementum, quod est via nra.

2. In vocib; simplicib; si duas inter vocales una consonans intercedit, lege corri vocali attribuitur. Ut: *Pa-ter*, *fe-ro*, *miser*.

3. In iſdem simplicib; quonies plures simul consonantes inter duas vocales inveniuntur, toties videndom, vox de sit græca, vel latīna, quæ illis consonantibus simul juvētis iactetur; quæ si erit, consonantes illæ sequenti vocali omnes adserbentur. Ita coconjunctæ inventantur *bā*, *bl*, *br*, *cl*, *cn*, *cr*, *ct*, *fl*, *fr*, *gl*, *gn*, *gr*, *mn*, *phs*, *phr*, *phth*, *pl*, *pn*, *pr*, *ps*, *pti*, *tm*, *trisb*, *sc*, *ser*, *sphs*, *sm*, *sp*, *st*, *sph*, *spr*, *str*. Itaque diuides *A-bderita*, *Cy-enus*, *De-crepus*, *Do-ctoz*, *As-drabas*, &c.

INSTITUTIO V.

De singulis orationum generibus.

ET si quis fālē haecēnū disputavimus, id quodlibet sunt orationis genūs accomodata, ramē, quæ res sit typonib; quibus hæc ſc̄iibiq; expeditior, de singulis, ac certè plurib; quæ ad unumquodque dicendū genū pertinent, orationib; viſum nobis est, propria quādam præcipere. Tum de elogio aliquam, de Dialogo, de Historia doctrinā adiicere, quæ quia ſoluta ſcribuntur Oratione, commodam in institutionib; his nostris locum habere videbantur: quia ad Oratorem ramē nouerint, nec ſtylo conducent oratione, in ſecretū caput reſiūcentur.

CAPUT I.

De Genere Exhortativo.

De Panegyrico.

Panegyrica apud Græcos erat Oratio, quæ in panegyris, ſeu publico catu, cū ludi ſiebat, cum Magistratus, qui

qui ludo praesertim, iuriu[m] pugiles, qui decerterant, cum urbs ipsa; in qua erant, laudabantur. Posterioribus temporibus dicta sunt etiam Panegyrica illae Orationes, quae in nobili cooselio in Principium laudem dicebantur. Nunc deum eo vocatur nomine Oratio quae via in laudem perorat, an rei cuiusdam: in qua quidem praelaram de eo, qui laudatur, existimationem querit Orator; amoremque virtutis, ac fugam vitiis propositionem finem habet; est ergo adeo affectus in auditoribus suis elicere conatur.

Ordo in laudatione servandus.

Ordo in homine laudando duplex esse potest; alter seruum, temporum alter. Ordo rerum est, cum ad certa quadam capita laus revocatur: ut cum Tullius in Manilia Pompejum laudavit, quia optimus esset imperator, quippe in quo virtutes erant imperatoria, scie[n]tia rei militaris, virtus, auctoritas, & felicitas.

Laus igitur pertinet in hoc ordine ab adjunctis inter his, exterisque. Interna sunt animi virtutes, vel quae mecent attinent, ut *Ingenium*, *Memoria*, *Prudentia*, *Scientia*, *Dialectica*, *Eloquentia*; vel quae voluntatem, ut *Religio* in Deum, *Pietas* in parentes, *Justitia* in omnes, *Temperancia*, *Clementia*, *Liberalitas*. Juvabitque unamquamque virtutem in partes suas, & officia distribuere: ut, si laudare caritatem velis, fidem, benevolentiam, in adversis rebus constantiam, & in prosperis, officiaque sine spe mercede amico praesita commemorabis.

Adjuncta externa sunt *Dona Fortunae*; ut Patria, si illustris ea sit, aut claris viris insignis; Geousque, si majores habeant nobiles, & rebus gestis praelares, a quibus virtus pariter cum sanguine sit transmissa; ut *Divitiae*, quibus bene patria bene sit usus; ut *Dignitates*, a quibus quis sit, non quiescerit; ut *Amici*, quos probatos dumtaxat adhibuerit; ut *Gratia*, quae apud prudentissimos, honestissimosque valuerit. *Bona corporis Robur* sunt, & *Firma* valetudo, quae ad optima gerenda præsidio fuerint; tum *Forma* dignitas, quae patrem non raro indicat animi venustatem. In quam venustè deducendum est Epigramma.

Ex

Excubat in placido tibi pulchra Modestia vultus,

Et rosee niveo viris in ore pudor.

Simplicitas oculos, linguam Prudentia frans,

Pura verecundus peccora candor habet.

Proseribus famuli, video, famulique morantur;

Virtutem Dominam, quis neget, esse domid.

Quodsi Fortuna, corporisq[ue] bona nou habuerat, laudabitus, quod sapienter caruerit; moderatèque tulerit; quod item obscura, humiliaque Patriam, & Genius nobilis factis suis reddidisset; tuisque majoribus virtute sua praluxisset.

Jamvero Ordo temporum is est, quo historia, ac temporis series levatur. Piumus est tempus, quod vitam apergit. In quo spectatur Auguria, aut signa, si qua futura claritatem indicarent. Tunc Patria, & Genius, à quibus quæ sumi possit laus, diximus. Alterū est tempus ipsum vite, in quo Fortuna, Corporis, & Animī bona, seu virtutes considerantur. Et in Pueritio ordidendo, id ea indeoles spectatur, & educatio, & futurae virtutis indicia quædam. Ad Adolescentia attenduntur mores, virtutum studia, & artium, in Virili aetate vita genos, & dignitas, dicta, factaque præclara, privata, & publica, in Secunditate prudenter, confidium, religio, constantia. Tertiū, quod consequitur mortem, tempus Causam mortis dabit, si pro tua Religione, pro Patria defendenda, amore Sapientia, aut virtutis obicitur: Mortis rationem, si piè, fortiterque mortuus sit, quid tuus dixerit, quid egerit prælatus, & salutare; dectero si Heriores, Fidus, mortui Desiderium.

Ordinem istum temporum adhibuit Plinius in nobili illo Trajanī Nervæ Pauegryco: estque hic ordo facilior, sed qui languescit, nisi Schematum luminibus, acutisque sententijs exiretor.

Sed in utrovis ordinis Seylus sit, eporter, insignis, & flores, verborumque, & sententiarum leporibus illustris. Et Exordium quidem sit gemmeam, ex adiunctis,

figua

Siqua sunt digna, aut ex effuso, aut alio illustri ex capite eritum. Propositione vera sit, veramque laudem concipat, nam si incredibilis sit, nulla laus est. Confirmatio in Narratione Factorum, horumque Ponderatione veleatur. Quia Ponderatio per Amplificationis rerum Capita nec apertissima: sed si Antitheses, Distributiones, Exclamationes, graves, eruditas, plerasque luci sententias adhibeat. Nem. pte eò collimat Panegyricus, ut maxima de eo: qui laudatur, apud auditores remaneat opinio: hoc enim aliquid, tunc Orator, poterit le laudare sciat. Quare tria illa quoque sunt obliteranda: i.e. nemenita ulla haec laudes, & fides, quae veris etiam fidem derogabunt. 2: ut in meliorum copiarum viles, & facta leviora consuetemur. 3: ne communes, & per vagas, sed cuiusque proprias praecepi laudes persequamur. Itaque proba cum, ac plene, quem laudas, diguovisit, saltem ex verissima histori debes. Demum Peroratio amulationem praecepit, amoremque, & benevolentiam adversus illum, quem laudamus, exhibebit.

De Rerum Laudatione.

Io hjs laudandis oculo rerum dominata utrum habent Laudari autem multa possumus. Ve Virtutes, Rebus gestae, Regna etiam, Vibes, Tempus aliquod, Animosq; ac, virtutum si deos, omnia; id est enim omnibus bohites, te, quam laude prosequi licet. Ex ijs autem Virtutis, quavis, ac Scientia laudari possunt. à Dignitate, que in distinctione, & ea, de qua sunt, materia continetur. 2: ab Utilitate, quam commodam, oblationes, ornamenti, honoris gradus, existimatio comprehendant, que ab ea virtute expiuntur. 3: à Contraria virtutis, & peccatis, à Comparatione, &c. Ita Poeticam laudat Cicerio pro Aethica, Sientiam militarem pro Murena, Philosophiam in Tuteulanis.

Vtib; autem laudantur ab Antiquitate, à Conditoribus, ab Edificiis, quod pertinet templo, aedes, macinis, theatris, porticis, plateis, ludo &c. à Situ, in quo salubrissimis cali, agorarum, festivis, horis, floribus, fontibusque

Ips.

spectantur: à Ciribus, qui laudari possunt à frequentia, moribus, iogenio, arte, industria, &c.

De varijs in Demonstrativo genere Orationibus.

Ex illis est Oratio Generihliaca, quæ datalem pueri diem celebrat. Exordium ab adjutis fecit sumptus, vel à communibus votis, plusveq;. In Confirmatione expeduntur eas, quæ orum precesserunt, signa, & vota, & preces fulsa: laudant parentes, patris, majores; spes de pueri coepi: tur, quæ vel ex genere ipso colligitur, vel ex futura optima educatione, aliote quoquiam adiuncto: hæc exhortantur publicalitatem, populorum gratulatione &c. Peroratio vo: ra contigit pro pueri incolui vita.

Epithalamium Nuptias celebrat. In eolaudantur sponsi: laudari etiam possunt Nuptia, quæ ad propagationem hominum sunt inventi: peroraturque gratulatione, & votis pro conjugum concordia, liberalibus suscipiendis. In Statio, & Claudiano habes exempla.

Eucharistica Oratio gratias agit de accepto beneficio. De ea, qua lat esse dicimus, in Epistolarum arte tradi: dimus. Exempla nunc offerimus in Orationibus post Redicim, & pro Marcello. Egitus ibidem de Gratula: ratione: de qua nunc adjicimus Epynicum esse Orationem celebrandæ victoria dicatam: in qua fructus varij expo: dentur, & præmia vitorum; difficultas ejus assequenda, & bellum periculum, celeritas in conficieendo, &c. Adjicimus quoque, opponi Gratulatoria Neniam, quæ malam deplo: rat; ejus gravitatem ostendit, maximè si contingit in me: renti, Gratulationis Exempla dabit Cicerio in 2. & 3. Ca: til. item Murens.

Orationis, qua Princeps in urbe excipitur, aut alio in loco, Istitutione Graeca voce dicitur. Exorditur ab exper: ratione, & votis eiusdem, vel ab adjunto, siquod sit spe: cabile. Confirmatione explicat causas laetitia, hominum mo: ritum, dignitatem, utilitatem amplificando. Epilogus spem erigit ex ejusdem clementia, prudentia, probitate. Atque hoc eodem artificio coadi potest Oratio, quæ tunc

145 Rhetoricarum Institutionum

habetur, cum quis Rex ioungitur, aut Magistratus aliquis instituitur.

Oratio Funebra (Epicedium quod dicitur) ea est, qua in eumeniū hominis laudem habetur laude itaq; sed & consolatione parentum, affiniumq; & parvulus, seu horatione in superstitium docuuntur constare debet. Exordium magis amicitoris significacionem praferat; vel Exclamatione, ut Mureus in morte Caroli IX. *Hoc igitur unum refabat &c. vel ex affectu desiderij, ut Phil. 9. Vellem Dij &c; vel ex dilectione auditorum: vel ex gravi aliqua sententia. Confirmatio laudes mortui prosequatur, Panegyrici amissio, ita tamen, ut ne audiencem voluptati serviat, sed mestorem voce capiat. Tum consolacionem adhibeat, aut vita laudabiliter actæ recordatione, aut ipse minimè dubia de immortali, quam si assequoros, vita; tum alios, quia in Consolatoria Epistola docobamus. Abortionem quoque callide iuterret, aut ceducam, fragilesque humanarum rerum sortem ostendendo, aut ad virtutes exempli mortui provocando. Quod Peroratio etiam nisi poterit, atroxnamque mortuo felicitatem apprecabitur, atque ejus in auditoribus desiderium exitabit. In hoc sunt genere Philippica 9. & 13. atque aliquor Mureana.*

Vnupratio quoque ad genus spectat Demonstrativa, in ea igitur seruanda contraria omnia illis, quæ de laudatione diximus. Quod in Tullio Orationibus in Pisonem, in Vatinium, in Philip. 2. colligere licet. In illo etiam poterunt esse Praefationes Didascalica, Disputatoria, Dedicatoria.

Didascalica Oratio est, quam habent Ludim agitari, cum Auctorem aliquem suscipiant exponendum, disciplinam vè tractandam. Si exposodus est Auctor, in ejus laudatione Praefatio continebitur. Si tradenda disciplina, vel ea commendabitur, vel quænam potissima ejus sit virtus, expendetur; vel quæstio aliqua apposita disciplina, loco, Oratorique, institutor, cojus alterior pars confirmetur: e.g. in Grammatica disciplina causa statutis, cur Graeci

Liber 1. Institutio V.

147

à Verbo Tipto, Latini ab Amo sumant initium: in Philosophica, cui ea utilitati sit: qua recte sit addiscenda, quæ ingenij virtus ad ipsam sit apissima, disceretur, in ea Syllos tenuis sit, oportet, venustius tamē, & amoenitatis lepidos. Descriptiones, fabellas, proverbia admittit, Plauzina etiam quandoque verba, vel Eudiana, quæ venusta faciunt.

Disputatoria Scholasticis disceptationibus præmittuntur. Neque eadem ubique est ratio: alibi enim genitum questionem ex defendendis aliquam oratione pertractat; alibi Patronum, cui disceptatio est consecrata, dilandat. Atque hæc quidem altera, aut syllogismo fiat, præmissa expediti loco propositione, quæ ex illo conficiuntur, syllogismique propositiones per tropos, & tenues figurillas amplificando, & ordando: aut dilatando soluta. Orationis numero, & venustate Elogium illud, quod questionum typico præmitti solet.

De Dedicatoria dictum sat is to nobis est in Epistolis. Quæ libris autem præfigit, Praefatio lectorem doceat, quæ de te liber ager; cum ager; quoque stylo, & ordine ager; & quid est monendum aliud.

De genere Judiciali.

Ad genus hoc pertinet duæ orationum species, Accusatio, & Defensio. In quibus, quia omnis propè judiciorum ratio mutata est, paulum immorabitur. Accusatio igitur crimen obicit, probatque, si plora sine crimina, narratio perpeccata, testibusque, si est opus, adhibitis; si unum illud amplificate, sed vere graviterque exponendo. Tum etiam Occasione confusat ea, quibus vindicari crimen posset. Peroratque reo odium conflando, Judicesque ad iram, & indignationem concitando. Exemplum Accusationis est in Verrinis.

Defensio (quæ Apologia dici solet) ab objecto criminis tuerit; vel defensione Facti, cum crimen negatur. Etiamque covincitur appositis argumentis; vel defensione Juris, cum excusat, aut jure factum contradicatur. Per oratio

oratio miserationem in tecum, odium in accusatorem cōcitat. Miloniana Oratio absolutissimata est Defensionis exemplar, tum Ligatissima, & p̄o Murada.

Ad Accusationem revocari potest Oratio Monitoria; quæ magna opus habet prudentia, & arte ad conciliandam ejus, qui moxet, bene volentem. Quam ab Exordio conciliare nictetur. Tum rem exponi, quæ reprehoditur, cujus gravitas in Confirmatione ostenditur à turpi, inutili, noxiō; ab adiunctisque. Perorabit aut objurgatione graviori, aut mitiore adhortatione: minas praecimite, diū prudenter. Hinc condiantur.

Revocari etiam potest Invectiva, quæ vehementior est criminis infestatio, qualis extat in Pisone, Catilinam, Astorium. Tum Expressatio, seu gravis querimonia de accepta iuris. Quorum attem ad sua traducere licet Sacro Oratori, qui vel in vita invehatur, vel de iniurijs expostuler, q̄ib⁹ Deum homines lēdimus, vel accusam à vitiōs hominib⁹ Virtutem, ut molestem, ut impossibilem, defendat &c.

De genere Deliberativo.

Cadunt in deliberationem illa, quæ fieri, aut non possunt; ac cum quidē sualio, ut fiat, ne fiat, dissuasio est.

In utraq autem Exordium ita sumatur, vel à se ipsa, vel ab adjūctis loci, tempore, personarum: ut benevolentia maxime capitur. Spectatur enim in eo, qui laudet, Prudentia, quia ijs fidem habere solemus, inquit Tellius, quos plus intelligere, ac videre, quam nos arbitramur. Prohibit, quia quō quis versior, & calidior, hoc invisor. Et suspicitor, detracit opinione probitatis: Autem: quia siquem licet perire, Et prudenter ceteroque, fallacem tamē, Et sui potius amantem credamus, quam nostris, ejus consilium penitus a verisabimur. Suadere itaque aliquid, aut dissuadere, non est omniū, sed gravis aliquid, & probi, & sapientis, & disertii.

Confirmatio argumenta ducet ab Hoocko, Vitis, Necessario, Facili, Jucando: vel à contrarijs, cum quidē

p̄iam

p̄iam est dissuadendum. Est porto honestum, ait Cicero, quod deira clā triam uilitate, per se ipsum laudabile est, & expedendum. Tale est, quod est Decorum, ut difficultatiōnē cedere, ratione regi, facile parere: & quod Virtus est morum inducens restringendam, ut Pietas, Justitia, Modestia, Magnanimitas. Est Vtile, quod propter commodum expeditur; cujus duæ sacer partes, Incolamitas, cum à malis expeditus, & Felicitas, cum bonis augemur. Est Necessarium, sine quo, certum est, salutem, aut dignitatem nostram state non posse. Facile est, quod sine magno labore, molestia, sumptu, tempore potest haberi. Facundum est, quod honestam habet voluptatem.

Peroratio amorei tei, desiderium, spem, audaciam, similitudinem exire conabitur, si sualio sit, edutriatique affectus, si dissuasio.

Sed tria hæc observata præterea velis. 1: caput artis est nosle penitus animos eorum, quibus suadendum aliquid sit: nocesta enim res apud honestos homines facile suadebitur; apud turpes non ita, quia utilitate magis, aut occasione, ac merito solent moveri. Pueri, & Juvenes gloria, & voluptate; Viri honestates, & utilitatem; Senes præsteti modo docuntur. Cum Viri principibus verbis, ut illa inquietabat, byssis opus est: nobilis honesta tangunt, & laudabilia: cum plebe, multorum bellum capitum, vatis, ac sanè difficultis, ratio esse debet. Sunt præterea Itali homines ingeniosi, cunctatoresque: humani Galli, audaces, mobiles: Germani simplices, verique amici: Hispani leniti in conflitj, laboris tolerantes. Regina aedat Palatum Eloquenti, qui plura velit.

2: Rem ita aggreditur sualio, ut artificij suspicio, dolique nullas sit; ne videator velle insidias truere. 3: exemplis orator, quoad possit: ea enim animos maximè percellunt, præterea maledicentis.

Stylus vero vehemens sit, firmisque rationibus constet; nimium ornatum negligat, ne pro dolo habeatur, ac etiamque à rationibus percipi leadit.

Continentur hoc genere *Suasios*, & *Dissuasio*: tunc
Commendatio, *Pettio*, *Consolatio*, de quibus in Epistola
ante ea diximus, quæ, si ad Orationem traducas, satis am-
plius facile paraveris. Præterea *Hortatio*, quæ hoc tantum
à *Suasione* differt, quod hæc ratione, illa motu, affectuque
agit, potiusque perorat, quam orat. Illustrè exemplum est
apud *Curtium lib. 7.* ubi ad invadendam Petram hor-
tatur juvenes Alexander. Lege etiam *Aeneid. lib. 5.* V. 180,
Exempla *Suasionis* præclara in *Tullio* sunt pro Leg. Man.
& Phil. 7.

CAPUT II.*De Dialogo, Historia, & Elogio.**De Dialogo.*

Dialogus est Sermo inter plures personas institutus ad eorum
erudititionem, qui legerint. Duplex autem est, Familia-
ris alter, qui in quotidiano vivendi ūlo ad communian-
dos sensus animi adhibetur. Dialogi hujus exempla: ver-
issima & quæ, atque Latissima habes apud P. Pontanum
in suis Progymnasmatis. Alter est Oratorius, qui graviori
stile incedit; quod de rebus agat gravioribus. Dialogos
oratorios habet Cicero in Quæsto Tuse, in libris de Orato-
re Senec. de Amicit.

In istiusmodi Dialogis hoc curato: 1. Iij colloqua-
res inducantur, qui rebus agendis idonei sunt: non enim
debet afferre rusticam hominem de Philosophia disputan-
tem. 2. Sermo ipse colloquientibus aptetur: nempe rudit
homo humilius loquatur, Philosophus superet, adole-
scens pueriliter, &c. 3: Stylas sic omoīo familiaris, atq
iustus, Latinus quidem, sed sine gravibus figuris, incisus
contentus, familiaris sermonis iollat. Dialogos vero ora-
torius aliquanto compliciter incedat ut qui locet lapidem
ores habeat: figuris, sententijsque sic ornatus: argumen-
ta pertinet, ac veluti Orationi præludat. 4: rei tractan-
da ratio in Dialogo præsumit oratorio, ea sit, quæ sum-
marum in ea re peritiam ostendat ejus, qui scripsit: quæso-

non nisi qui rem, de qua agitur, penitus iactpovertit, Di-
alogos istiusmodi scribere instituit: non enim potest quis-
pum in re aliqua ceteros sustinere (qui principius est
oratorij Dialogi flos) nisi rei ejusdem intelligentia ma-
xime præstet.

Præter ea, quæ dixi, nullum Dialogus admittit certum
artificium, nullas determinatas partes, familiaris ser-
monis more. Lege Pontani *Familiares Dialogos, & Ora-*
torios Ciceronis.

De Historia.

Historia est *Sincera rerum gestarum expositio*: quæ, si
rem, quam coarcat, in singulos annos distribuit, *Annales*
dicitur: si in dies, *Ephemeris*, sive *Diarium*; si strictius
petratur, *Commentarium*; si vero rem copiosius, atq*plen-*
didiūs prosequitur, *Historia* propriè vocatur.

Finis ejus est legerationum institutio: mala enim, quæ
fugiamus, bona, quæ selectemur: aliorum exemplo nos
doceat. Hujus finis gratia delectet etiam oportet: quæ
enim delectant, avidius addiscuntur, & hanc in animo
tenentur.

Qui *Historiam* describere in animam induxit: si libri
integrum est arbitrio suo materia decernere, nobilem,
& jucundam felicitat; quæ legerationem oblectet animos, &
instruat, & memorato digna ad posteros transmittat.

Præstabilità jam materia, scribendi exordium sumat
vel ab *Historia* laude, vel a reum, quæ expoundez sunt,
commendatione; quod novz sit, quod magna, quod ex-
pediat; vel ab alio rei notabili adjungit.

Rei deinde orationem instituit; in qua à magnis
rebus, si per veritatem licet, auspicietur potius, quam ab
abjectis; ut humili ingresso alienetur lectoris animos:
procedat deinde servato temporum ordine: cui vero ne
ita nimium soverbiat, ut rerum series confundatur; vel
memoria in plura disticta fatigetur: quare si rei uitas,
atque integritas ita postulaverit, res singulas ab annis re-
petat, præsentibus illi, cui iactabit; vel etiam ad annos se-
quentes